

ROLA ISLAMU W POLITYCE ZAGRANICZNEJ ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU

Aleksandra Dzisiów-Szuszczkiewicz
Biuro Bezpieczeństwa Narodowego
Uniwersytet Warszawski

Państwo wyznaniowe – Islamska Republika Iranu – istnieje od 30 lat, ale religia, wpływ jej i jej przedstawicieli – duchowieństwa – na politykę wewnętrzną i zagraniczną nie jest w tym kraju zjawiskiem nowym. Duchowieństwo zawsze odgrywało istotną rolę w życiu społeczno-politycznym Persji¹. Dość wspomnieć rolę magów zoroastryjskich na dworze perskich szachów dynastii Sasanidów (III-VII w.n.e.), czy duchowieństwa szyickiego wyznania dwunastkowców², które za Safawidów,

---

1) Chociaż przyjmuje się, iż to szyici przyczynili się do wzrostu politycznego znaczenia islamu jako religii państwowej, najpierw za panowania dynastii Safawidów, a później po rewolucji w 1979 roku, to trudno też znaleźć w historii islamu okres, kiedy religia ta nie była polityczna. Należy pamiętać, że szyizm od początku był związany z polityką; zrodził się z walki o dziedzictwo i władzę. Początkowo dzielił samych Arabów. Jednakże po podbojach powstała znacząca różnica między w większości sunnickimi Arabami (którym były bliskie ideały demokracji wojennej), a rojalistycznym Żywnym Półksiężycem, gdzie dominowała szyicka koncepcja dziedziczenia imamaty (przywództwa nad muzułmanami). Szyizm, rozwijający się w konspiracji, opanował Egipt, gdzie powstał szyicki kalifat konkurencyjny wobec sunnickiego. Miał też silne wpływy w Libanie, Syrii, Iraku oraz Iranie.

2) Do czasu najazdów mongolskich, które złamały jej potęgę, w Iranie silna była Ismailia (szyizm siódemkowców), a dopiero później rozwinęła się *esna aszarija* (szyizm dwunastkowców). Wyznanie to zyskało przewagę nad sunną nie dzięki normalnemu rozwojowi i przyjęciu doktryny przez ludność, ale zostało Persom narzucone przemocą przez skrajne ugrupowania Kzyłbaszów – tureckich derwiszów z zakonu utworzonego przez Safawidów. W XVI w. Safawidzi z pomocą tego wojowniczego zakonu wprowadzili nową odmianę szyizmu, wycinając przeciwników i praktycznie większość sufich, czyli większość perskiej inteligencji. Sufizm, opierający się na tajnych lub półtajnych zrzeszeniach i szkołach, gdzie kształcili się młodzi mężczyźni pod kierunkiem starców – *pirów*, zszedł do podziemia i tam przetrwał kilkaset lat. Odrodzenie ruchu sufickiego miało miejsce w czasach nowożytnych, a w okresie panowania dynastii Pahlawich zakony sufickie miały znaczne wpływy.

w XVI wieku stało się religią państwową. Tradycja religijna i obrzędy jednoczyły zróżnicowane pod względem etnicznym społeczeństwo Iranu. Ponadto Persowie uważali, że islam jest tworem w dużej mierze perskim, a zatem traktowali powstanie islamskiej republiki jako powrót do tradycji. Istniało przekonanie, że tożsamość Irańczyków jest silnie związana z tradycją, a tradycja z religią.

Nazwa państwa powstałego po rewolucji w 1979 roku – Islamska Republika Iranu – sugeruje wyznaniowy charakter państwa. Władza podporządkowana jest zasadom prawa muzułmańskiego – szariatowi, a struktura władzy oparta na koncepcji imama Chomejniego – *welajat-e faghih* (co można tłumaczyć jako zwierzchnictwo prawnika muzułmańskiego), co determinuje religijny charakter państwa i jego polityki. Nad zgodnością aktów legislacyjnych irańskiego parlamentu czuwa Rada Strażników (pers. *Szoura-je Negahban*), której członkowie interpretują także konstytucję oraz monitorują wybory prezydenckie, parlamentarne i do Zgromadzenia Ekspertów³.

Islam jest zatem ściśle związany z polityką państwa, zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną. Zgodnie z art. 152 irańskiej konstytucji, ochrona praw wyznawców islamu stanowi jeden z fundamentalnych celów irańskiej polityki zagranicznej, co podkreślają irańscy analitycy i politycy⁴.

---

3) Więcej na temat zasad funkcjonowania organów i instytucji Islamskiej Republiki Iranu zob.: A. Maleki, *Decision Making in Iran's Foreign Policy: A Heuristic Approach*, <http://sharif.edu/~maleki/Decision%20Making/Decision%20Making%20in%20Iran-Final.doc>, M. Stolarczyk, *Iran Państwo i religia*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2001.

4) Irańczycy twierdzą, że jednym z trzech priorytetów polityki zagranicznej Teheranu, oprócz odbudowy i rozwoju kraju i opozycji wobec hegemonów oraz państw dążących do odgrywania mocarstwowej roli na arenie międzynarodowej, jest obrona islamu i jego wartości. A.M.H. Jusufi, *Sijasat-e charedži-je džomhuri-je eslami-je Iran: mahdudijatha, forsatha wa feszarha* [Polityka zagraniczna Islamskiej Republiki Iranu: ograniczenia, możliwości i naciski], *Faslname-je siyasat-e chorredži* [Kwartalnik polityki zagranicznej], Teheran 2004, nr 4. Podkreślają też, że do celów irańskiej polityki zagranicznej można zaliczyć: utrzymanie terytorialnej integralności i bezpieczeństwa, ochronę ewoluującego systemu politycznego, zapewnienie obywatelom dobrobytu oraz

POJĘCIA I BOHATEROWIE MUZUŁMAŃSCY

Warto zwrócić uwagę na pojęcia i praktyki muzułmańskie, które mają istotny wpływ na proces podejmowania decyzji przez irańskich przywódców oraz kierunki i kształt polityki zagranicznej Iranu. Do najważniejszych zaliczyć można:

- **ideę *szahadatu*** – świadectwa wiary, samopoświęcenia, interpretowanego obecnie jako męczeńska śmierć wyznawców islamu⁵ – która była silnie eksponowana przez Ajatollaha Chomejniego podczas wojny iracko-irańskiej w latach 1980-1988. Chomejni określał szyizm mianem religii ofiary i poświęcenia (pers. *mazhab-e fedakari*).

Do idei *szahadatu* odnosili się i analizowali ją także inni przywódcy duchowi i ideolodzy. Całe zaś społeczeństwo irańskie postrzega świat polityki, między innymi, poprzez wzory męstwa i samopoświęcenia⁶.

- **koncepcję wspólnoty muzułmańskiej – większej *ummy* i wspólnoty szyickiej – mniejszej *ummy***. Początkowo R. Chomejni, podobnie jak ostatni szach Mohammad Reza Pahlawi⁷, odwoływał się do szyickiej wspólnoty, a wojna z Irakiem była okresem konfrontacji szyicko-sunnickiej, na co nakładał się jeszcze odwieczny

---

powadzenie polityki zagranicznej, która uznaje muzułmańską tożsamość Irańczyków, jako narodu i działa w kontekście wartości wygenerowanych przez islam. Zob.: A. Maleki, *The Islamic Republic of Iran's foreign policy: the view from Iran*,

<http://www.salamiran.org/IranInfo/State/Government/Foreign/maleki.html>

5) S. Surdykowska, *Idea szahadatu w kulturze Iranu*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2006.

6) Tamże.

7) Pojęcie *ummy* szyickiej było wykorzystywane za rządów Mohammada Rezy Pahlawiego, który kreował się na przywódcę szyitów. Przetrwowało ono rewolucję i występuje w niektórych przemówieniach późniejszych przywódców religijnych. W czasach obecnych słyhać apele o wspólnotę wszystkich muzułmanów – wielką *umme*, co jest prostym wynikiem antysyjonizmu i skupienia uwagi na wspólnym wrogu – Izraelu. Wrogość wobec Izraela łączy szyizm i sunnizm, które w innym przypadku obróciłyby się przeciwko sobie.

konflikt i rywalizacja persko-arabska, ale później dążył on do stania się przywódcą całej wspólnoty muzułmańskiej. Stąd głośna retoryka antyizraelska, kwestia palestynizacji irańskiej polityki zagranicznej oraz próby eksportu rewolucji. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, iż traktowanie świata islamu jako wspólnoty wynika poniekąd z tradycyjnego postrzegania świata przez Irańczyków i wywodzi się w dużej mierze jeszcze z mitologii⁸.

- **przywództwo muzułmańskie** – *welajat-e faghih*,
- **estechare** – oznaczającą zwracanie się do Boga z prośbą o radę, czy wskazówkę w danej sprawie⁹, która ma wpływ proces decyzyjny irańskich przywódców (między innymi odnośnie polityki zagranicznej państwa). Odpowiedzi na pytania, rad i wskazówek często szuka się w Koranie, otwierając go na dowolnej stronie.
- **taghije** – czyli dokładnie skrywanie swojej religii (ale także poglądów) w sytuacji prześladowań, zagrożenia. Stąd niekiedy nieprzewidywalne działania irańskich polityków, wysyłane sprzeczne sygnały, wynikające z głęboko skrywanych procesów decyzyjnych. Zdaniem

---

8) Według baśni o trzech braciach, którzy otrzymali od ojca obszary zgodne z ich charakterem, kraina najmłodszego z braci, pobożnego Iradza – Iran – symbolizuje kraje Bliskiego Wschodu, a więc całą tradycyjną *ummę* muzułmańską, jej część wewnętrzną – szyicką, czyli obecny Iran i kilka enklaw szyizmu za granicą (między innymi Irak) oraz część zewnętrzną, większą – wspólnotę wszystkich muzułmanów, z którą łączy Irańczyków głębokie poczucie tożsamości. Persowie odczuwają swoją odrębność w stosunku do Arabów, a mimo to są im zdecydowanie bliżsi niż inne nacje (na przykład Europejczycy), ponieważ łączy ich religia i obyczaj. Stąd też uprzywilejowana współpraca oraz pomoc państwom muzułmańskim, a także, poniekąd, kwestia „palestynizacji” irańskiej polityki zagranicznej, która przyczynia się do izolacji Teheranu na arenie międzynarodowej. Zob.: M. Składankowa, *Zrozumieć Iran. Ze studiów nad literaturą perską*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 1997.

9) Dla przykładu, irański prezydent oskarżany był o to, że nie traktował poważnie zagrożenia amerykańskim atakiem na Iran, ponieważ niektórzy tajemniczy informatorzy powiedzieli mu, że nie będzie żadnego ataku. Zob.: M. Khalaji, *Apocalyptic Politics. On the Rationality of Iranian Policy*, w: AGENDA IRAN, The Washington Institute for Near East Policy, 01/2008, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=286>

części analityków, zasada ta jest wszechobecna w polityce Teheranu i wykorzystywana przy negocjacjach Iranu w sprawie jego programu nuklearnego. Tajemniczość i skrywanie rzeczywistych działań wpisuje się także w inne pojęcie, niezwiązane jednak z islamem, a z gnostycyzmem – *poszt-e parde*, które oznacza dokładnie świat za zasłoną.

- *edalat* – oznaczająca sprawiedliwość i będąca podstawowym elementem zarówno przedmuzułmańskiej kultury perskiej, jak i szyickiej, irańskiej tradycji. Do idei *edalat* bardzo często odwołuje się prezydent Mahmud Ahmadineżad¹⁰.

Nie można zapomnieć też o wykorzystywaniu przez poszczególnych przywódców Iranu mesjanistycznych wierzeń dotyczących roli imamów w polityce wewnętrznej i zagranicznej kraju. Ajatollah Chomejni odwoływał się do męczeństwa **imama Hosejna**, zaś obecny prezydent Iranu, M. Ahmadineżad głosi wiarę w powrót dwunastego **imama Mahdiego** (co jest szyickim dogmatem wyrosłym z tradycji mesjanistycznej) i do niego odwołuje się w swoich przemówieniach¹¹. Nie byłoby to istotne dla polityki zagranicznej, gdyby nie fakt, iż zwolennicy teorii rychłego powrotu imama Mahdiego są związani z wpływowymi członkami Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej (KSRI), którzy odpowiadają za irański program nuklearny. Są oni przekonani, że dzięki wykorzystaniu zaawansowanych technologii mogą przyspieszyć powrót Mahdiego¹².

M. Ahmadineżad podkreśla też, że pragnie, jak imam Ali, wprowadzić ład i sprawiedliwość w państwie. Pomaga ubogim i deklaruje walkę z korupcją. Stąd jedną z najważniejszych idei głoszonych przez prezydenta Iranu jest wspomniana idea *edalat*¹³.

ROLA RELIGII W POSZCZEGÓLNYCH OKRESACH ISTNIENIA ISLAMSKEJ REPUBLIKI

Wbrew przekonaniu o rewolucyjnym i ideologicznym charakterze państwa irańskiego, religia nie jest czynnikiem dominującym. Zgodnie z zasadami *welajat-e faghieh*, sprawujący władzę może unieważnić i uchylić prawo koraniczne, jeśli jest to niezbędne do ochrony reżimu¹⁴. **Najwyższy Przywódca ma więc prawo do przedkładania interesów państwa nad prawo muzułmańskie. Religia stała się zatem narzędziem służącym realizacji celów narodowych i partykularnych interesów władz.** Umożliwia także usprawiedliwianie i uzasadnianie każdej decyzji politycznej wiernością zasadom nauk Proroka.

---

10) S. Surdykowska, *op. cit.*

11) M. Ahmadineżad prawdopodobnie należy do tajnego stowarzyszenia, którego członkowie są przekonani o rychłym powrocie imama Mahdiego. Grupa ta nie ufa duchownemu establishmentowi irańskiemu i tylko kilku jej członków ma teologiczne wykształcenie i jest zdolnych do czytania, rozumienia i interpretowania tekstów religijnych w języku arabskim. Stowarzyszenie uważa się za autentycznych przedstawicieli nauki muzułmańskiej i ma misję zmiany społeczeństwa irańskiego, przygotowując je do nadejścia Mahdiego. Zgodnie z apokaliptyczną ideologią tej grupy zaawansowana technologia może zostać wykorzystana do przyspieszenia powrotu Mahdiego. Stosunek Aja-tollaha A. Chamenejego do irańskiego programu nuklearnego wynika z politycznej agendy Najwyższego Przywódcy, a nie jego poglądów religijnych. Opiera się on na argumente, że islam nie zakazuje muzułmanom stosowania jakiegokolwiek rodzaju broni przeciwko „wrogom Boga”. Nie zakazuje produkcji broni masowego rażenia, jeśli prawnik muzułmański uważa, że jej produkcja lub posiadanie będzie odstraszać wrogów. Zob.: M. Khalaji, *op. cit.*

12) Także chaos, wywołany na przykład konfrontacją zbrojną ze Stanami Zjednoczonymi czy Izraelem może przyczynić się do szybszego, w ich mniemaniu, nadejścia dwunastego imama. Takiemu podejściu sprzeciwia się jednak Najwyższy Przywódca Aja-tollah Chamenei, który nie naśladuje także rewolucyjnej ideologii, tak jak czyni to M. Ahmadineżad. Kompromis A. Chamenejego z różnymi grupami (od autorytetów duchownych po umiarkowanych biurokratów) pokazuje, że utrzymanie politycznej, wewnętrznej i regionalnej władzy jest dla Najwyższego Przywódcy głównym celem.

M. Khalaji, *op. cit.*

13) S. Surdykowska, *op. cit.*

14) M. Khalaji, *Apocalyptic Politics. On the Rationality of Iranian Policy*, w: AGENDA IRAN, The Washington institute for Near east Policy, 01/2008, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=286>

Instrumentalne traktowanie religii i wykorzystywanie jej jako ideologii do realizacji celów można obserwować w poszczególnych okresach istnienia islamskiej republiki, nazywanych kolejno etapami: konfrontacji (1980-1988), akomodacji i złagodzenia (1989-1997), odprężenia (*détente*) (1997-2005) oraz odrzucenia (od 2005 roku)¹⁵. W poszczególnych okresach, w zależności od narodowych interesów i sytuacji geopolitycznej Iranu, wykorzystywanie religii jako ideologii, do propagandy i retoryki miało większe lub mniejsze natężenie.

W początkowym okresie istnienia islamskiej republiki islam wydał się główną determinantą irańskiej polityki zagranicznej. Koncepcja *ummy* muzułmańskiej w połączeniu z propagowaniem słowa bożego i wezwaniem Koranu do „walki ze złem”, przyczyniła się wówczas do podjęcia przez Chomejniego decyzji o „eksporcie rewolucji”¹⁶. Wydaje się jednak, iż polityka Teheranu oparta na zasadach islamu miała charakter bardziej retoryczny niż praktyczny i przejawiała się w zachęcaniu ugrupowań opozycyjnych (przede wszystkim szyitów) w innych państwach

---

15) Anoush Ehteshami, *Iran's International Relations: Pragmatism in the Revolutionary Bottle, w: The Iranian Revolution at 30, Viewpoints Special Edition, The Middle East Institute, 2009, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf*

16) Realizując tę politykę skoncentrowaną na eksporcie ideologii rewolucyjnej, irańskie władze zwróciły się w pierwszej kolejności w stronę swoich sąsiadów. Stąd wsparcie przez Teheran próby przewrotu w Bahrajnie w 1981 r., czy ataków na ambasadę amerykańską i francuską w Kuwejcie w 1983 r. Jednakże głównym celem eksportu rewolucji stał się zlaicyzowany Irak. Opozycja wobec władz państw regionu Zatoki Perskiej wynikała w znacznym stopniu z tego, że były one uważane przez Teheran jako niemuzułmańskie. Obawy wspomnianych państw „niemuzułmańskich” wynikały bardziej z zagrożenia „wojującego islamu”, niż pokojowych wersji praktyk muzułmańskich. Agresywny sposób eksportu rewolucji utożsamiany był zaś z „wojującym islamem”. Krajem, w którym eksport rewolucji odniósł największy sukces i w którym odnotowano największe bezpośrednie zaangażowanie Iranu był Liban. Stworzenie Hezbollahu w Libanie stało się możliwe w dużym stopniu dzięki chaosowi spowodowanemu wojną domową w tym kraju. Zob.: I.S. Malik, *Role of Islam in post-revolution Iranian foreign policy*, http://www.issi.org.pk/journal/2000_files/no_4/article/8a.htm#top

muzułmańskich do przeciwstawienia się władzom. Przywódcy polityczni w Teheranie podsycali i wspierali w nich nastroje rewolucyjne oraz dążyli do konsolidacji władzy w rękach duchowieństwa w samym Iranie¹⁷.

Eksport rewolucji nie przyniósł jednak oczekiwanych korzyści, a doprowadził do izolacji Iranu na arenie międzynarodowej, wrogości ze strony państw sąsiednich i sankcji¹⁸. Ponadto, im bardziej Chomejni starał się podkreślić swoją rolę przywódcy muzulmańskiego, tym bardziej Arabia Saudyjska i jej sprzymierzeńcy w świecie islamu podkreślali jego szyicką odrębność i tym samym negowali jego religijne przywództwo.

Władze w Teheranie realizowały również cele i interesy polityczne niezgodne z „muzułmańską” polityką zagraniczną¹⁹, porzucając ideologię na rzecz pragmatyzmu. Pomimo wykorzystywania uniwersalistycznej retoryki, Chomejni prowadził nacjonalistyczną politykę i nawet podczas początkowego okresu – kiedy irański rząd odwoływał się do panislamskiej symboliki – korzenie tej polityki tkwiły w irańskim nacjonalistycznym i antyimperialistycznym dziedzictwie.

Wojna między Irakiem a Iranem i nieudane próby eksportu rewolucji złagodziły rewolucyjne podejście Teheranu do regionu Zatoki Perskiej: Iran wrócił do ambitnych planów szacha stania się regionalnym hegemonem, rezygnując częściowo z aspiracji duchowego przywództwa. Odrodziły się irańskie nierewolucyjne ambicje mocarstwowe. Pierwszeństwo miał imperatyw nacjonalistyczny. Koncentracja irańskich przywódców na realizacji narodowych celów państwa i pragmatycznej polityce

---

17) Iffat S. Malik, *op. cit.*

18) Tamże.

19) Na przykład, w latach 80. Iran utrzymywał dobre relacje z niektórymi zeświecczonymi państwami muzulmańskimi (Algierią, Libią, Syrią) i złe stosunki z muzulmańską Arabią Saudyjską. Zob.: A. Ehteshami, *Iran's International Relations: Pragmatism in the Revolutionary Bottle*, w: *The Iranian Revolution at 30*, Viewpoints Special Edition, The Middle East Institute, 2009, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf

zagranicznej widoczna była szczególnie podczas prezydentury Aliego Akbara Haszemiego Rafsandżaniego (1989-1993 i 1993-1997) oraz Mohammada Chatamiego (1997-2001 i 2001-2005).

W okresie prezydentury A.A.H. Rafsandżaniego nastąpiła odwilż w relacjach Iranu z państwami arabskimi, sunnickimi i częściowa rezygnacja z eksportu rewolucji islamskiej. Eksport islamskiej rewolucji nie zniknął całkowicie – przetrwał na tych obszarach i w tych kwestiach, w których jego użycie nie stało w sprzeczności z innymi celami Teheranu (związanymi przede wszystkim z ponowną integracją regionalną i międzynarodową oraz odbudową gospodarki i armii po wojnie z Irakiem).

Iran nadal realizował założenia „muzułmańskiej” polityki zagranicznej, czego przykładem jest kwestia palestyńska i tzw. palestynizacja irańskiej polityki zagranicznej²⁰ oraz wsparcie dla różnych ugrupowań dżihadystycznych – w Bośni, Kosowie, Czeczenii czy Kaszmirze. Religia była też wykorzystywana do zacieśniania stosunków z państwami Azji Środkowej. Od 1992 roku irańska polityka zagraniczna stała się bardziej pragmatyczna i skupiona na idei *sijasat-e dast-e gol*, co w języku perskim oznacza dosłownie „dyplomację bukietu kwiatów”. Teheran budował model państwa postępowego, szyckiego mocarstwa.

Za prezydentury Mohammada Chatamiego można było zaobserwować dążenia zmierzające do poprawy relacji z państwami Zachodu, w tym Stanami Zjednoczonymi i z arabskimi sąsiadami Iranu, a także dalszą minimalizację eksportu rewolucji. Za jego kadencji Teheran i Rijad złagodziły rywalizację ideologiczną, ponieważ zależało im na stabilizacji w regionie i w polityce naftowej. Poprawiły się także stosunki Iranu ze Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi i z Egiptem.

---

20) Teheran mógł pozwolić sobie na przyjęcie tak twardego stanowiska, ponieważ konflikt izraelsko-palestyński nie wymagał bezpośredniego zaangażowania Iranu i nie rzutował na jego żywotnie interesy.

Konsolidacji władzy sprzyjało przyjęcie pragmatycznej linii polityki zagranicznej, co w znacznej mierze wynikało z faktu, że przetrwanie państwa zależało od realiów świata zewnętrznego. Wyjaśnia to, dlaczego Iran zdecydował się na współpracę ze Stanami Zjednoczonymi w Afganistanie, a następnie w Iraku. Irańscy przywódcy uważali stabilność Afganistanu i Iraku za żywotną dla ich interesów narodowych. Pragmatyzm stał się ważniejszy niż ideologia także w innych przypadkach, takich jak przyjęcie przez Iran neutralnego stanowiska wobec konfliktu o Górski Karabach²¹.

W ciągu ostatnich dwóch dekad, irańscy przywódcy polityczni byli bardziej przywiązani i skupieni na konkretnych i praktycznych interesach niż abstrakcyjnych i absolutnych ideach islamu. Obecnie irańscy przywódcy przedkładają własne interesy nad interesy boskie. Nie raz także pokazali, że w przypadku konfliktu interesów władzy i religii staną po stronie władzy.

Od czasu wyboru Mahmuda Ahmadineżada na stanowisko prezydenta Iranu, można zaobserwować powrót do rewolucyjnej retoryki Ajatollaha Chomejniego. M. Ahmadineżad, uznając siłę antyimperialistycznej i antyizraelskiej retoryki za instrument zarówno polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej, zerwał z koncyliacyjną retoryką swoich poprzedników i powrócił do retoryki konfrontacji z okresu tuż po rewolucji²². Negowanie przez M. Ahmadineżada holocaustu oraz próby powiązania konfliktu izraelsko-palestyńskiego z programem jądrowym (a także słowne ataki na przywódców państw arabskich) zwiększyły poparcie arabskiej ulicy dla Iranu²³ i zmusiły władze tych krajów do defensywy. Przez poparcie dla kwestii palestyńskiej oraz dla ruchów oporu wobec

---

21) N. Saghafi-Ameri, *Iranian Foreign Policy: Concurrence of Ideology and Pragmatism*, w: *The Iranian Revolution at 30*, Viewpoints Special Edition, The Middle East Institute, 2009, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf

22) B. Nashat, *Iran's Tactical Foreign Policy Rhetoric*, w: *The Iranian Revolution at 30*, Viewpoints Special Edition, The Middle East Institute, *op.cit.*

Izraela Teheran nie tylko zdobywa sympatię arabskiej opinii publicznej, ale także realizuje cele sunnickiej polityki zagranicznej, reprezentując punkt widzenia większości sunnickich Arabów. Tu Iran, w swojej polityce zagranicznej, wykroczył poza kwestie podziałów religijnych. To również jeden z wielu przykładów dokumentujących tezę, że przypadku istnienia wspólnego wroga spory teologiczne oraz narodowościowe schodzą na dalszy plan lub są całkowicie marginalizowane, **a religia jest jedynie narzędziem do usprawiedliwiania działań, nie zaś zasadą**²⁴. Irańscy przywódcy pokazali, że w konflikcie między interesami rządu a religią staną po stronie interesów, czego dowodzą też relacje Teheranu z Al-Kaidą.

Retoryka prezydenta M. Ahmadineżada zwiększyła międzynarodową izolację Iranu i doprowadziła do nałożenia nań sankcji gospodarczych²⁵. **Pomoc krajom i organizacjom muzułmańskim, a także przedkładanie ich interesów ponad potrzeby społeczeństwa przyczyniają się do tego, że Persowie zaczynają odczuwać politykę swoich przywódców jako działania nie w interesie Iranu, ale Arabów, których nigdy nie kochali**²⁶. Następuje zatem odda-

---

23) Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzonych przez Shibley'a Telhamiego w sześciu sunnickich arabskich państwach (Arabii Saudyjskiej, Egipcie, Libanie, Maroku i Zjednoczonych Emiratach Arabskich). Pokazują one, między innymi, którzy przywódcy cieszą się największą sympatią obywateli sześciu sunnickich państw. Zob.: *Shiites, Sunnis, "The Others" and their Agendas*, <http://www.hilalplaza.com/Today-Muslims/Shiite-Shia-Sunni-Conflict.html>

24) M. Khalaji, *AGENDA: IRAN, Apocalyptic Politics. On the Rationality of Iranian Policy*, 01/2008, <http://www.washingtoninstitute.org/pront.php?template=C04&CID=286>

25) Wzmocniła także bardziej pragmatycznych konserwatystów w samym Iranie, skupionych wokół wpływowego byłego prezydenta A.H. Rafsandżaniego i przewodniczącego Madżlesu, A. Lariżaniego. Zob.: B. Nashat, *op. cit.*

26) Propaganda szacha M.R. Pahlawiego bazowała na pojęciu irańskości w sposób przesadny – echo europejskich tendencji. Szkolenie przez kilkadziesiąt lat (programy w szkołach) połączono z istniejącą tradycją wyrażaną przez Szahname, co dało rezultat taki, że obecnie Irańczycy są świadomi swojej odrębności w świecie muzułmańskim, wielkiej historii tradycji kulturalnej, która w jakiś sposób jest przeciwstawiana muzułmańskiej tradycji, zwłaszcza w wydaniu sunnicko-arabskim.

lenie się władzy od poglądów społeczeństwa. Ponadto, działania Teheranu na rzecz mobilizacji szyitów stwarzają poczucie zagrożenia we władzach sunnickich krajów arabskich, które wspierają ortodoksyjne oraz fundamentalistyczne siły wśród sunnitów²⁷.

PANSZYICKA POLITYKA IRANU

Panszyizm zawsze był postrzegany jako sposób Iranu na powiększenie swoich regionalnych wpływów i jako narzędzie służące realizacji celów międzynarodowych w krajach arabskich. Islamska rewolucja ośmieliła szyitów do wyrażania swojej faktycznej tożsamości i pokazania swojej obecności innym podmiotom. Marginalizowane społeczności szyickie spoglądały na jedyny szyicki reżim z podziwem i nadzieją, a irańskie władze akceptowały swój wizerunek „protektora wiernych”. Ta symboliczna rola „obrońcy szyizmu” była i jest dla Teheranu narzędziem do realizacji politycznych interesów. Znaczna część szyitów z Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej traktuje Iran jako opatrnościowego sojusznika zdolnego do wyrwania ich z izolacji i odbudowania w nich dumy z przynależności do społeczności szyickiej²⁸.

Wraz z dojściem do władzy ugrupowań szyickich w Iraku czynnik szyicki stał się znaczącym elementem w kształtowaniu polityki zagranicznej Teheranu na Bliskim Wschodzie. Nowe wydarzenia w regionie po raz pierwszy poprawiły relacje Iranu z frakcjami szyickimi zarówno na poziomie społeczności, jak i władz. Wynika to z faktu, że polityka Iranu wykorzystująca czynnik szyicki jest bardziej

---

27) M. Ahmadineżad, pozornie zdaje się też kontynuować politykę prezydenta Rafsandżaniego określaną mianem „uroczej ofensywy”, twierdząc, iż „dzięki miłości i życzliwości mogą zniknąć wszystkie regionalne problemy”. Głoszone hasła mają zneutralizować poparcie udzielane przez Teheran radykalnym ruchom w świecie islamu niezależnie od ich związków religijnych.

28) P. Pahlavi, *Iran's Policy of Regional Influence: Pan-Shiism or Pan-islamism*, http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/5/7/p251572_index.html

pragmatyczna, niż ideologiczna. I to wydaje się być zmianą, która zaszła w Iranie od czasu powstania islamskiej republiki. **Ideologia „wojującego” szyizmu przestała być wykorzystywana do prowadzenia polityki zagranicznej, służy natomiast tłumieniu opozycji w samym Iranie i próbom zjednoczenia społeczeństwa przeciwko zewnętrznemu wrogowi.**

Władze w Teheranie zdają sobie sprawę z tego, że polityka panszyizmu nie gwarantuje im popularności i wpływów we wszystkich państwach regionu. Odwołując się do idei jedności większej *ummy*, Iran stara się, poprzez pomoc różnym (uznawanym za terrorystyczne przez społeczność międzynarodową) ugrupowaniom, zyskać wizerunek „obrońcy sprawy islamu”. Celem Teheranu wydaje się być regionalne przywództwo, zarówno polityczne, jak i religijne.

Tak jak możliwe wydają się bliskie i dobre relacje Iranu i bliskowschodnich frakcji szyickich, tak powstanie sojuszu szyickiego, nastawionego wrogo, pod hasłami „wojującego” szyizmu przeciwko sunnitom, Izraelowi i szeroko rozumianemu Zachodowi wydaje się niezwykle trudne, czy wręcz niemożliwe. Przemawiają za tym następujące czynniki:

- Szyizm (podobnie jak sunnizm) nie jest monolitem. W obydwu odłamach istnieją rozliczne wyznania, a poziom ich skłócenia prowadzi do silnych napięć i krwawych zamieszek, co stanowi jedno z głównych źródeł destabilizacji w państwach. Charakterystyczny jest przykład Iraku, w którym szyickie grupy polityczne i zbrojne rywalizują ze sobą o władzę w południowych prowincjach kraju.
- Populacje szyitów są kształtowane przez społeczne, polityczne i gospodarcze warunki lokalne. Zewnętrzne wpływy nie mogą zatem pomyslnie rywalizować z narodowymi interesami państwowymi. Państwa Bliskiego Wschodu, doświadczone przez kolonializm, są bardzo wrażliwe na wszelkie zewnętrzne ingerencje w ich sprawy wewnętrzne. Realizacja interesów narodowych powstrzymuje rozprzestrze-

nianie się transnarodowego ruchu opartego na systemie wspólnej wiary, zaś nacjonalizm ma większy wpływ na szyicką lojalność niż wspólne wierzenia.

- Specyficzna koncepcja sprawowania władzy proponowana przez Teheran nie znajdzie zapewne szerszego poparcia wśród innych społeczeństw. Widać to na przykładzie Iraku, gdzie historyczne doświadczenia irackich duchownych zarówno za czasów Ruhollaha Chomejniego, jak i Saddama Husajna były powodem odrzucenia przez nich idei *welajat-e faghih*²⁹.
- Szyickie duchowieństwo nie posiada jednoczącej całą społeczność organizacji, porównywalnej z Kościołem rzymskokatolickim. Nie istnieje wspólnota duchowieństwa, która byłaby zdolna zrównoważyć siły odśrodkowe rozwijające się wśród grup teologicznych i etniczno-narodowych³⁰.
- Możliwość stania się przez Teheran przywódcą świata szyickiego wydaje się ograniczona ze względu na fiasko irańskiego modelu gospodarczego i głębokich problemów społeczno-gospodarczych, które nękają Iran.
- Irańska panszyicka polityka regionalna jest utrudniona ze względu na świadomość indoeuropejskiej tożsamości większości społeczeństwa, która nie pomaga w jednoczeniu szyitów, poza Iranem, głównie Arabów i Turków.

---

29) Zob.: M. Terhalle, *Are the Shia Rising?*, 2007,

http://www.mepc.org/journal_vol14/0707_terhalle.asp

30) Zob.: V. Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future?*,

W.W. Norton & Company, Inc., London 2007.

Większość społeczności Żyznego Półksiężycza, niegdyś szyicka, dawno przeszła na sunnę³¹, ale do dziś, **w naturalny sposób łączy je pewna wspólnota światopoglądowa, która może stać się podstawą wspólnych poglądów politycznych.**

Tym, co również łączy społeczność muzułmanów obszaru Żyznego Półksiężycza jest **sufizm**³², który zakłada metaforyczne objawienie. Organizacje sufickie działające w Iranie (zwłaszcza te związane z bazarami) opierały się w pewnej mierze na polityce proeuropejskiej dworu i początkowo były tolerowane przez porewolucyjne władze. Obecnie dotykają je represje – aresztowania i prześladowania. Ratunkiem dla ich członków jest praktyczne stosowanie wspomnianej zasady *taghije*, oznaczającej ukrywanie własnych poglądów.

W sufickich zgromadzeniach, zakonach przechowują się stare wolnościowe tradycje irańskie i można sądzić, że stanowią one załączek przemiany światopoglądowej. Organizacje te zawsze miały charakter międzynarodowy w tym sensie, że poszczególne zgromadzenia i zakony rozwijały się nie na terenie jednego kraju, ale w różnych państwach i kontaktowały się ze sobą. Wojownicze hasła nie cieszą się popularności wśród sufich, którzy w przyszłości mają szansę stać się inspiratorami nowej, pokojowej polityki Iranu.

ZAKOŃCZENIE

Islam odgrywał – i będzie odgrywał – istotną rolę w życiu społeczno-politycznym, a zatem i w polityce zagranicznej Iranu. Religia, odwołania do *ummy* muzułmańskiej i szyickiej wykorzystywane są przede

---

31) M. Składankowa, *Iran-paradygmaty wyobraźni (II)*, w: „Acta Asiatica Varsoviensia”, nr 8, Warszawa 1994.

32) Sufizm jest przeciwieństwem wyznań ortodoksyjnych, które cechuje ekskluzywizm, czyli odrzucanie odmiennych wierzeń i światopoglądów. Sufizm jest z reguły tolerancyjny i pacyfistyczny.

wszystkim w regionalnej, bliskowschodniej polityce Iranu. Natomiast retoryka i hasła „wojującego” islamu stanowią instrument głównie w kształtowaniu relacji z Izraelem i światem zachodnim.

W połączeniu ze sprzeciwem wobec wielkich mocarstw, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych, a także antyizraelską retoryką islam jest wykorzystywany jako narzędzie w realizacji narodowych interesów i strategicznych celów irańskich władz. Religia w radykalnej formie „wojującego” islamu i nacjonalizm³³ uznawane są za ideologie i przeciwstawiane pragmatyzmowi³⁴. Każdy z tych elementów odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu polityki międzynarodowej Islamskiej Republiki Iranu, a rywalizacja między nimi stanowiła – i stanowi – podstawę walki między różnymi frakcjami o kontrolę nad irańskim systemem politycznym.

W początkowych okresach po rewolucji dominowała ideologia religijna, później zaczął przeważać pragmatyzm wymuszony przez geopolityczne realia i sytuację regionalną oraz globalną Iranu. Obecnie, po raz pierwszy od czasu rewolucji, można zaobserwować zbieżność ideologicznych i pragmatycznych aspektów polityki zagranicznej Iranu – w relacjach Teheranu z Bagdadem³⁵. **Hasła religijne bardziej służą skuteczności walki z opozycją wewnątrz społeczeństwa i próbom uczynienia z Iranu hegemonu muzułmańskiej wspólnoty – ummy.**

---

33) Religia (przede wszystkim nurt szyizmu zwany *esna aszarija*, czyli szyizmem dwunastkowców) oraz nacjonalizm (odwołujący się do dumy narodowej Irańczyków i przekonania o wielkości przedmuzułmańskiej tradycji i kultury) są głównymi elementami tożsamości narodowej Irańczyków. Od czasu islamskiej rewolucji, oscyluje ona między perskim nacjonalizmem a islamem, które mają istotny wpływ na politykę międzynarodową państwa. Zob.: S. Maloney, *Identity and Change In Iran's Foreign Policy*, w: S. Telhami, M. Barnett (red.), *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2002.

34) K. Barzegar, *The Geopolitical Factor in Iran's Foreign Policy*, w: *The Iranian Revolution at 30, Viewpoints Special Edition*, The Middle East Institute, 2009, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf

35) Tamże.

Ze względu na rosnące nastroje nacjonalistyczne w Iranie, a także w obliczu pogarszającej się sytuacji gospodarczej kraju, polityka zagraniczna Teheranu będzie prawdopodobnie koncentrować się na realizacji narodowych interesów³⁶. Wydaje się, że irański nacjonalizm i interesy narodowe będą siłami napędowymi polityki zagranicznej Teheranu. Nacjonalizm nie będzie motywowany rasowo, ponieważ musi obejmować etnicznie nieperskich szyitów w Iranie (takich jak Turcy azerscy, którzy stanowią około ¼ populacji Iranu). Taki kierunek polityki zagranicznej wydaje się bardziej przemawiać niż „religijnie sterowany” apokaliptyczny millenaryzm³⁷.

Z drugiej strony wydaje się, że Teheran nie przestanie traktować islamu instrumentalnie, do realizacji partykularnych interesów. Każdy irański rząd potrzebował muzułmańskich kwestii, dzięki którym mógł działać zgodnie z linią islamu w swojej polityce zagranicznej oraz pozostawać wiernym ideom rewolucji³⁸. I każdy kolejny rząd będzie prawdopodobnie ich potrzebował.

Ideologia i agresywna retoryka będą potrzebne przede wszystkim w przypadku poczucia zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Jak bowiem twierdzą niektórzy analitycy, istnieje bezpośredni związek między poziomem prawdopodobieństwa amerykańskich zagrożeń militarnych wobec Iranu a wykorzystaniem ideologii w irańskiej polityce zagranicznej. Im większe jest poczucie zagrożenia ze strony USA wobec Teheranu, a także jego systemu politycznego i bezpieczeństwa, tym bardziej Iran podkreśla i stosuje muzułmańską (zwłaszcza szyicką) ideologię w swojej

---

36) N. Saghafi-Ameri, *Iranian Foreign Policy: Concurrence of Ideology and Pragmatism*, w: *The Iranian Revolution at 30*, Viewpoints Special Edition, The Middle East Institute, 2009, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf

37) Ch. Marcinkowski, *Islam and Nationalism In Iran*, 02/10/2006, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail?ots591=4888CAA0-B3DB-1461-98B9-E20E7B9C13D4&lng=en&id=52534>

38) I.S. Malik, *op. cit.*

polityce zagranicznej. Populistyczne hasła i konfrontacyjna retoryka wykorzystująca odrębność religijną do walki z zachodnim systemem wartości utrudniają dialog i komplikują regionalne relacje Iranu. Wydaje się, iż świadomość zmniejszenia zewnętrznych zagrożeń może doprowadzić Iran do stopniowej redukcji elementu ideologicznego na korzyść ekonomicznych i konsolidujących aspektów stosunków z krajami regionu³⁹.

Aleksandra Dzisiów-Szuszczkiewicz – ukończyła Kulturoznawstwo (specjalizacja: Iranistyka) w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego oraz studia licencjackie w Katedrze Stosunków Międzynarodowych Collegium Civitas. Absolwentka podyplomowych studiów nt. bezpieczeństwa narodowego w Akademii Obrony Narodowej. Doktorantka w Zakładzie Iranistyki WO UW. W BBN pracuje od marca 2007 roku. Specjalizuje się w problematyce bliskowschodniej. Autorka publikacji „Szyici i sunnici na Bliskim Wschodzie. Odwieczny konflikt czy współpraca ponad podziałami?”.

---

39) K. Barzegar, *The Shia Factor in Iran's Foreign Policy*, 12/12/2008, <http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=en&abtId=07&&depid=74&semid=1421>